

Προσοχή αδιέξοδο!

I

«Στην δημοκρατία δεν υπάρχουν αδιέξοδα», να μια φράση που αρέσκονται να επαναλαμβάνουν οι πολιτικοί μας. Όπως και με άλλες φράσεις που συνηθίζουν να χρησιμοποιούν, είναι απλώς κούφια λόγια. Γιατί οι δημοκρατίες, τουλάχιστον οι αστικές δημοκρατίες, αρκετές φορές έχουν περιέλθει σε αδιέξοδο. Ήταν τ' αδιέξοδο της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης που έφεραν τους ναζί στην εξουσία και τ' αδιέξοδο της Ισπανικής Δημοκρατίας που οδήγησαν στον εμφύλιο πόλεμο και την δικτατορία του Φράνκο. Στην γειτονική Τουρκία τ' αδιέξοδο της εκεί δημοκρατίας, η ανάγκη δηλαδή των ελίτ οι επιλογές των ψηφοφόρων να μην θέτουν σε κίνδυνο τον κεμαλικό χαρακτήρα του κράτους, επιλύονταν με περίπου ένα στρατιωτικό πραξικόπημα ανά δεκαετία ώσπου ο Ερντογάν κατέλυσε και τον κεμαλισμό και την δημοκρατία. Στα δικά μας, η διαμάχη του Εθνικού Διχασμού έφερε την Ελληνική Δημοκρατία σε τέτοιο αδιέξοδο ώστε το 1936 η Βουλή αυτοδιαλύθηκε εγκαινιάζοντας την δικτατορία Μεταξά, ενώ τ' αδιέξοδο της μετεμφυλιακής καχεκτικής δημοκρατίας τερματίστηκαν με την χούντα των συνταγματαρχών.

Γενικά τ' αδιέξοδα στα οποία περιέρχονται οι δημοκρατίες φαίνεται να είναι τριών ειδών: Καταλαμβάνει μ' ελεύθερες εκλογές την εξουσία ένα πρόσωπο ή κόμμα που σκοπό έχει να καταλύσει την δημοκρατία (η περίπτωση Χίτλερ, ίσως η περίπτωση Τραμπ). Καταλαμβάνει ή θα καταλάμβανε μ' ελεύθερες εκλογές την εξουσία ένα πρόσωπο ή κόμμα που αυτοί που ελέγχουν την εφαρμογή του συντάγματος (στράτος, δικαστήρια κοκ) δεν είναι διατεθειμένοι ν' αποδεχθούν γιατί θεωρούν ότι απειλεί την κοινωνική τους θέση (η περίπτωση της χούντας στην Ελλάδα, η δικτατορία Πινοσέτ στην Χιλή). Αποδεικνύεται αδύνατο να προκύψει μέσα από ελεύθερες εκλογές μια σταθερή κυβέρνηση που να διασφαλίζει την ομαλή λειτουργία της κρατικής μηχανής (η περίπτωση Μεταξά, εν μέρει η περίπτωση Μουσολίνι).

Σχεδόν ένα χρόνο μετά τις μεγαλειώδεις διαδηλώσεις για τα Τέμπη και λίγες μέρες μετά την προσπάθεια του πρωθυπουργού στην ΔΕΘ να δελεάσει με φοροελαφρύνσεις τους ψηφοφόρους, υπάρχουν λόγοι να πιστεύει κανείς ότι ένα αδιέξοδο του τρίτου είδους ίσως προκύψει στο εγγύς μέλλον. Η τωρινή κυβέρνηση βρίσκεται στο ναδίρ της δημοφιλίας της. Μόλις 21,4% δήλωνε ότι θα ψήφιζε ΝΔ αν γίνονταν εκλογές τον Αύγουστο του 2025 έναντι 31,2% έξι μήνες μετά την εκλογικής της νίκη (11/12/23) (πηγή: αρχείο ερευνών εταιρείας [Interview](#)). Κανένα άλλο κόμμα όμως δεν έχει μπορέσει μέσα σ' αυτά τα δυο χρόνια ν' αναδειχθεί ως διεκδικητής της κυβερνητικής εξουσίας. Η θέση της αξιωματικής αντιπολίτευσης μένει ουσιαστικά κενή, αφού τρία διαφορετικά κόμματα

(ΣΥΡΙΖΑ, ΠΑΣΟΚ, Πλεύση Ελευθερίας) έχουν κατά καιρούς δημοσκοπικά εμφανιστεί ως δεύτερο κόμμα, χωρίς κανένα τους να πλησιάζει καν την ΝΔ σ' εκλογική επιρροή. Τον Δεκέμβριο του 2023, την επαύριο της μεγάλης νίκης της ΝΔ, δεύτερο κόμμα οι δημοσκοπήσεις έδιναν τον ΣΥΡΙΖΑ με 13%. Τον Μάρτιο του 2025, την επαύριο των διαδηλώσεων για τα Τέμπη, δεύτερο κόμμα δημοσκοπικά ήταν η Πλεύση Ελευθερίας με 12,7% και τον Αύγουστο το ΠΑΣΟΚ με 12,2%. Και καθώς ο ΣΥΡΙΖΑ συρρικνώνεται, το ΠΑΣΟΚ μένει στάσιμο, το ΚΚΕ δεν θέλει να συνεργαστεί με κανέναν και κανένας δεν θέλει να συνεργαστεί με την Πλεύση Ελευθερίας, φαίνεται ότι η ΝΔ δεν μπορεί να συνεχίσει να κυβερνά για πολύ και κανένας δεν μπορεί να κυβερνήσει στην θέση της.

Όμως οι δημοσκοπήσεις από μόνες τους δεν έχουν καμία σημασία. Στο κάτω κάτω η συρρίκνωση της ΝΔ είναι φαινομενική. Το 39,8% που πήρε στις εκλογές του Ιουλίου του 2019 αν συνυπολογίσει κανείς την αποχή μεταφράζεται στο 23% των καταγεγραμμένων εκλογέων και το θριαμβευτικό 40,79% των εκλογών του Μαΐου του 2023 σ' ένα ταπεινό 25%. Για σχεδόν έξι χρόνια η ΝΔ κυβερνούσε απρόσκοπτα εκπροσωπώντας μόλις το ¼ περίπου του ελληνικού λαού και το κοινωνικό μπλοκ πίσω απ' αυτό το ¼ εξακολουθεί να εκπροσωπείται απ' αυτήν με μια μικρή μόνο φθορά. Για σχεδόν 6 χρόνια η ελληνική αστική δημοκρατία λειτουργούσε ομαλά: η μεγαλύτερη συγκριτικά εκλογική μειοψηφία αναγορευόταν σε λαϊκή βούληση, μια σταθερή κυβέρνηση σχηματιζόταν, και όσοι δεν την ψήφισαν, τα υπόλοιπα ¾ του ελληνικού λαού, περίμεναν ήσυχα μέχρι τις επόμενες εκλογές.

Όσπου στις 28 Φλεβάρη 2025 η διαδήλωση για τα Τέμπη, χωρίς κομματικό, αλλά ξεκάθαρα αντικυβερνητικό χαρακτήρα, εξελίχθηκε σ' ένα απ' τα μαζικότερα συλλαλητήρια στην νεότερη πολιτική ιστορία. Έκτοτε οι διαδηλώσεις για τα Τέμπη έχουν μεν χάσει την δυναμική τους, αλλά δεν έχουν σταματήσει. Είναι φανερό ότι τα υπόλοιπα ¾ του ελληνικού λαού δεν είναι διατεθειμένα να περιμένουν ήσυχα μέχρι το τέλος της τετραετίας. Τον Μάρτιο του 2025 53% της κοινής γνώμης ήθελε πρόωρες εκλογές.

II

Πολλά φιλμ νουάρ ξεκινούν με τον ήρωα περικυκλωμένο (και σε μια διάσημη περίπτωση να επιπλέει νεκρός σε μια πισίνα), λίγο πριν την επερχόμενη πτώση ν' αφηγείται πώς κατέληξε εκεί. Πώς φτάσαμε λοιπόν ως εδώ; Πριν όμως κάνουμε την απαραίτητη αναδρομή πρέπει να κάνουμε μια μη δημοφιλή παραδοχή: μπορεί η αρχή του τέλους για την κυβέρνηση της ΝΔ να ήταν οι διαδηλώσεις για τα Τέμπη, αλλά τα Τέμπη ήταν η αφορμή, όχι η αιτία.

Δεν θέλω μ' αυτό να πω ότι όλοι εκείνοι που κατέβηκαν στους δρόμους, αφήνοντας τις δουλειές τους και υπομένοντας την καταστολή της αστυνομίας, είναι υποκριτές. Δεν έχω καμιά αμφιβολία για την ειλικρίνεια των συναισθημάτων τους. Συχνά όμως άνθρωποι δυσανεστημένοι με την κοινωνική τους κατάσταση βρίσκουν ένα ιδανικό, κάτι έξω απ' αυτούς, που επιτρέπει στην δυσανεσκειά τους ν' αποκτήσει περιεχόμενο. Άπαξ και το βρουν, το ιδανικό αποκτά την δική του δυναμική, εν μέρει

ανεξάρτητη απ' την πρωταρχική πηγή της δυσαρέσκειας. Έτσι φερ' ειπείν στις μεγάλες επαναστάσεις του 18ου αιώνα άνθρωποι δυσारेστημένοι με την φορολογία των βασιλιάδων κατέληξαν να πεθαίνουν για την ελευθερία. Η δικαιοσύνη για τα Τέμπη ήταν το ιδανικό. Ποια είναι όμως η πρωταρχική πηγή δυσαρέσκειας;

Ζω σε μια λαϊκή γειτονιά μιας μεγάλης πόλης. Εδώ και λίγα χρόνια ότι οικόπεδο άδαιο υπάρχει μετατρέπεται σε σύγχρονα διαμερίσματα, καμία σχέση με τις λαϊκές πολυκατοικίες που κυριαρχούν ακόμα στο τοπίο. Δεν ξέρω όμως ποιοι είναι αυτοί που η τσέπη τους αντέχει να νοικιάσει αυτά τα διαμερίσματα. Όταν καμιά φορά βλέπω τις τιμές στις οποίες πουλιούνται τα σπίτια σήμερα υπολογίζω ότι θα χρειαζόταν να δουλεύω άλλα πενήντα-εξήντα χρόνια με αιματηρές οικονομίες για να μαζέψω τόσα λεφτά. Στην ίδια γειτονιά, τα παλιά παραδοσιακά μαγαζιά, καταστήματα ρούχων, κρεοπωλεία κλπ., κλείνουν και δεν ξαναανοίγουν ή γίνονται καφέ, που μετά από λίγο κλείνουν κι αυτά, ή προποτζίδικα, που δεν κλείνουν ποτέ κι απορροφούν ό,τι περισσεύει από συντάξεις, μισθούς, ακόμα και χαρτζιλίκια. Στο κέντρο της πόλης πάλι ανοίγουν γκουρμέ εστιατόρια όπου μόνο το κουβέρ στοιχίζει 20 ευρώ. Στην δουλειά μου συνάδελφοί μου ρωτούν χαμηλόφωνα τους προϊσταμένους τους σε ποιον πρέπει να πάνε για να ζητήσουν αύξηση, με ύφος άβγαλτων νεαρών που ρωτούν τον δρόμο για το μπουρδέλο. Υποθέτω ότι δεν βγάζουν άκρη γιατί σύντομα παραιτούνται και πάνε αλλού, όπου πληρώνουν κάπως καλύτερα, μέχρι να παραιτηθούν κι από κει.

Τα τελευταία χρόνια η ελληνική οικονομία αναπτυσσόταν, αλλά οι περισσότεροι είδαμε ψίχουλα απ' αυτήν την ανάπτυξη. Αντίθετα είδαμε έναν υψηλό πληθωρισμό που αφορούσε πρωτίστως είδη πρώτης ανάγκης κι ανελαστικά έξοδα όπως τα νοίκια. Τώρα τα λεφτά του Ταμείου Ανάπτυξης στερεύουν, τα σύννεφα των πολέμων, εμπορικών και πραγματικών, μαζεύονται πάνω απ' την παγκόσμια οικονομία, και η ελληνική κατεβάζει ρυθμούς. Τα διάφορα επιδόματα των πανδημικών και μεταπανδημικών χρόνων λιγοστεύουν και το μόνο που μένει είναι ο μεγάλος πλούτος που μια προνομιούχος πλειοψηφία συσσωρεύσε τα χρόνια των παχιών αγελάδων, τα πανάκριβα, επιδοτούμενα Τέσλα, που σχίζουν τους ελληνικούς δρόμους μέσα σε μια θάλασσα μεταχειρισμένα σαράβαλα.

Αυτή είναι η πρωταρχική πηγή δυσαρέσκειας στην σημερινή κατάσταση: η χρόνια εισοδηματική πίεση και οικονομική ανασφάλεια πλατιών λαϊκών στρωμάτων, που δεν φοβούνται πλέον τόσο μια επιστροφή στα χρόνια των μνημονίων όσο ότι η ανάπτυξη τους προσπέρασε.

Αυτή η κατάσταση είναι προϊόν μιας επιτυχημένης ταξικής οικονομικής πολιτικής, που ευνοούσε τ' ανώτερα εισοδήματα και το κεφάλαια, ενώ συνειδητά προσπαθούσε να κρατήσει τις προσδοκίες των χαμηλότερων στρωμάτων χαμηλές. Έτσι η ΝΔ ρίχνει λεφτά για την αγορά κατοικίας με τρόπο που απλώς αυξάνει τις τιμές και οι παροχές της κατέληξαν αυτούσιες στις τσέπες των ιδιοκτητών ακινήτων. Μειώνει τους φόρους εισοδήματος και περιουσίας, που στην Ελλάδα, με το υψηλό αφορολόγητο, αφορούν κυρίως τους ευπορότερους, αλλά για τους φτωχότερους αρνείται πεισματικά να μειώσει τους έμμεσους φόρους και έδωσε μόνο κάποια επιδόματα. Οι μειώσεις φόρων όμως ήταν μόνιμες, ενώ τα επιδόματα προσωρινά. Μειώνει τις ασφαλιστικές εισφορές, πράγμα που για τον εργοδότη μεταφράζεται σε καθαρό κέρδος, πολλαπλασιαζόμενο επί τον αριθμό των εργαζομένων

του, ενώ για τον εργαζόμενο σε ένα είδος κρυφού καταναλωτικού δανείου, τόσο μικρότερο όσο είναι ο μισθός του, αφού αυτές οι εισφορές χρηματοδοτούν την σύνταξη και τις ασφαλιστικές παροχές του. Διένειμε τα λεφτά του Ταμείου Ανάκαμψης κατά βάση σε μεγάλες επιχειρήσεις, παρόλο που η συντριπτική πλειοψηφία των εργαζομένων απασχολείται σε μικρές και μεσαίες.

Πάνω απ' όλα όμως η κυβέρνηση έκανε ότι μπορούσε για να κρατήσει τους μισθούς χαμηλά. Κατά πρώτον συνέχισε το μνημονιακό μέτρο να καθορίζεται ο κατώτατος μισθός με υπουργική απόφαση και όχι μετά από συλλογικές διαπραγματεύσεις. Κατά δεύτερον περιόρισε περαιτέρω τις συνδικαλιστικές ελευθερίες και κυρίως το δικαίωμα στην απεργία, δηλαδή τα βασικά όπλα των εργαζομένων στην διεκδίκηση καλύτερων μισθών. Και όταν τίποτ' απ' αυτά δεν πιάνει κι η ίδια η ελεύθερη αγορά πιέζει τους μισθούς προς τα πάνω, οι υπουργοί της ΝΔ, θαυμαστές της ελεύθερης αγοράς κατά τ' άλλα, παρεμβαίνουν άμεσα για ν' αυξήσουν τεχνητά την προσφορά εργασίας. Γι' αυτό επετράπη το εξαήμερο στην βαριά βιομηχανία, γι' αυτό δόθηκαν κίνητρα στους συνταξιούχους να συνεχίσουν να εργάζονται, γι' αυτό μειώθηκαν οι ασφαλιστικές εισφορές για τις υπερωρίες, τα νυχτερινά και τις αργίες και γι' αυτό μια κυβέρνηση με σημαία την με κάθε τρόπο αποτροπή της μετανάστευσης τρέχει στο Μπαγκλαντές και την Ινδία να βρει εργάτες γης.

Η ΝΔ δεν μπορεί ν' αντιστρέψει αυτήν την πολιτική ώστε ν' αποσυμπιεστεί η λαϊκή δυσарέσκεια. Ούτως ή άλλως είναι μάλλον πολύ αργά γι' αυτό. Κατ' αρχάς οι δημοσιονομικοί κανόνες της Ε.Ε. δεν αφήνουν πολλά περιθώρια για κάτι τέτοιο. Αλλά κυρίως μια τέτοια προσπάθεια θα έθετε σε κίνδυνο το έργο των προηγούμενων έξι χρόνων και μαζί την συνοχή του μπλοκ του ¼ της ελληνικής κοινωνίας που την διατηρεί πρώτο κόμμα. Δεν μπορεί να μειώσει δραστικά τους έμμεσους φόρους, γιατί θα έπρεπε τότε ν' αντιστρέψει την φορολογική της φιλοσοφία και να σταματήσει να υπόσχεται φοροαπαλλαγές στην μεσαία τάξη. Δεν μπορεί να στηρίξει το δικαίωμα στην στέγη, με κοινωνικές κατοικίες και πλαφόν στα ενοίκια, χωρίς να μειώσει σημαντικά τα κέρδη των ιδιοκτητών ακινήτων. Δεν μπορεί να επενδύσει στο κοινωνικό κράτος χωρίς να υπονομεύσει τις προσπάθειές της να προωθήσει το ιδιωτικό κεφάλαιο στην υγεία και την παιδεία. Και δεν μπορεί να αυξήσει τους μισθούς δραστικά χωρίς να υπονομεύσει ένα μοντέλο ανάπτυξης που στηρίζεται στην υπερεργασία και τους χαμηλούς μισθούς. Κυρίως όμως δεν μπορεί να ρισκάρει ν' αυξήσει υπερβολικά τις προσδοκίες των πολιτών γιατί κάτι τέτοιο απλώς θα επιταχύνει την πτώση της.

Είναι ενδεικτικό ότι λίγες μέρες πριν τις διαδηλώσεις για τα Τέμπη ο τότε υπουργός οικονομίας Κ. Χατζηδάκης σε άρθρο του στην *Καθημερινή* προέτρεπε σε δημοσιονομική σύνεση («Απαιτείται δημοσιονομική σύνεση», 23/2/25). Στον ίδιο τόνο ο κεντρικός τραπεζίτης Γ. Στουρνάρας, που απηχεί καλύτερα απ' τον καθένα τον συλλογικό νου της ελληνικής αστικής τάξης, δήλωνε ότι «πρέπει να διατηρήσουμε την δημοσιονομική υπευθυνότητα ως κόρην οφθαλμού» και ότι δεν πρέπει να ενισχυθεί περαιτέρω η κατανάλωση (*Καθημερινή*, 18/3/25).

Οι πρόσφατες εξαγγελθείσες φοροαπαλλαγές, συνοδευόμενες χαρακτηριστικά από την πρωθυπουργική υπενθύμιση ότι δεν θα δοθούν χρήματα που δεν υπάρχουν, είναι ενδεικτικές αυτών των περιορισμών. Ας πάρουμε αυτές που αφορούν τους νέους. Δεδομένου ότι πολλοί νέοι έχουν πολύ

χαμηλό εισόδημα, δουλεύουν μαύρα ή είναι άνεργοι, ένα μικρό μέρος της νεολαίας θα ωφεληθεί στ' αλήθεια. Υπολογίζεται ότι από 1.433.000 άτομα μεταξύ 18 και 30 ετών, μόλις 260.000 εμπίπτουν στις νέες φοροελαφρύνσεις. Από αυτούς μόλις 70.000 είναι έως 25 ετών σε σύνολο 824.000 ατόμων που ανήκουν σε αυτήν την πληθυσμιακή ομάδα (Καθημερινή 14/9). Κυρίως όμως οι φοροελαφρύνσεις είναι μια πολυδιαφημισμένη αλλά άγαρμπη απόπειρα ευάλωτες ομάδες και τα φτωχότερα στρώματα γενικά να πειστούν ότι τα προβλήματά τους είναι τα ίδια με εκείνα των μεσοαστών, η υψηλή φορολογία εισοδήματος και όχι οι χαμηλές κοινωνικές δαπάνες και μισθοί. Επειδή αυτό δεν είναι αλήθεια, ακόμα και εκείνοι που προσωρινά θα εντυπωσιαστούν, σύντομα θα ανακαλύψουν ότι οι φοροαπαλλαγές είτε δεν τους αφορούν είτε εξακολουθούν να αφήνουν άλυτα τα προβλήματά τους.

III

Το γιατί το ΠΑΣΟΚ δεν μπορεί να επωφεληθεί απ' αυτήν την κατάσταση παραμένει μυστήριο μόνο για το ίδιο το ΠΑΣΟΚ. Η εκλογική βάση αυτού του κόμματος αποτελείται κυρίως από ηλικιωμένους μεσοαστούς της επαρχίας, δηλαδή κοινωνικές ομάδες δίχως δημογραφική ή οικονομική δυναμική. Στις εκλογές του Μαΐου 2023 τα καλύτερα ποσοστά του τα πήρε στον νομό Ροδόπης (22,63%) και ακολουθούσαν οι νομοί της Κρήτης, όλοι με 21% περίπου. Αντίθετα τα χειρότερα ποσοστά του, πολύ κάτω του εθνικού μέσου όρου (11,46%), τα είχε στον Πειραιά, την Αθήνα και την Θεσσαλονίκη. Το χαμηλότερο ήταν στην Ά Πειραιώς (5,93%).

Το περιορισμένο κοινωνικό εύρος της απήχυσής του αντανακλάται και στην ομοιομορφία των στελεχών του. Τα στελέχη του ΠΑΣΟΚ έχουν λίγο πολύ την ίδια ηλικία, παρόμοιο κοινωνικό υπόβαθρο, μιλάνε με τον ίδιο τρόπο, μια αργκό της περιόδου του σημαντικού εκσυγχρονισμού με μια νότα Ανδρέα Παπανδρέου, ντύνονται με τον ίδιο τρόπο, οι άντρες έχουν ακόμα και παρόμοιο γένι. Είναι ενδεικτικό ότι το 67,74% των βουλευτών του είναι δικηγόροι (32,26%), γιατροί (19,53%) ή μηχανικοί (16,13%). Αυτό δεν δείχνει μόνο την εκπληκτική ομοιογένεια τους, φανερώνει ότι το κόμμα στηρίζεται σε παραδοσιακούς μηχανισμούς πολιτικής εκπροσώπησης, δηλαδή τοπικά δίκτυα και επαγγέλματα με κύρος σε μικρές κοινωνίες. Αυτοί οι μηχανισμοί όμως και τα πρόσωπα που τους στελεχώνουν δεν έχουν επιρροή στα αστικά κέντρα και τους νεώτερους ψηφοφόρους. Έτσι τα ίδια χαρακτηριστικά που επέτρεψαν στο ΠΑΣΟΚ να επιβιώσει στα χρόνια των μνημονίων, οι βαθιές ρίζες σε τοπικές κοινωνίες και η μεγάλη συνοχή του πολιτικού προσωπικού, το εμποδίζουν τώρα ν' αναπτυχθεί.

Σ' ένα βαθύτερο επίπεδο το ΠΑΣΟΚ παραμένει το ελάχιστον κόμμα του μνημονιακού στρατοπέδου. Μπορεί η διάκριση μνημόνια-αντιμνημόνιο να μην έχει πια νόημα, αλλά οι κοινωνικές διαιρέσεις που γεννήθηκαν μαζί της επιβιώνουν. Το ΠΑΣΟΚ εκφράζει ακόμα ένα κομμάτι εκείνης της μερίδας του πληθυσμού που τάχθηκε με το ΝΑΙ στο δημοψήφισμα του 2015. Δεν μπορεί να εκφράσει ένα πολύ μεγαλύτερο κομμάτι γιατί όπως είδαμε το υπόλοιπο κομμάτι, δηλαδή εν πολλοίς τα μεσαία κι

ανώτερα στρώματα, παραμένει πιστό στην ΝΔ. Δεν μπορεί να επεκτείνει την επιρροή του σε τμήματα της μερίδας του ΟΧΙ γιατί αφενός τα στελέχη του δεν διαθέτουν τα ιδεολογικά κι οργανωτικά εργαλεία για κάτι τέτοιο κι αφετέρου οποιαδήποτε τέτοια προσπάθεια, ο,τιδήποτε θυμίζει υπερβολικά λαϊκισμό, θα προκαλούσε την δυσφορία της υπάρχουσας εκλογικής βάσης, που νιώθει πιο κοντά στην ΝΔ παρά στα κόμματα αριστερά του. Παραμένει λοιπόν καθηλωμένο, ένα ΚΚΕ του Κέντρου.

Το γιατί όμως ούτε τα κόμματα της ευρύτερης αριστεράς επωφελούνται απ' την τωρινή κρίση, παρόλο που τα προγράμματά τους εν πολλοίς αναγνωρίζουν τις πηγές της, είναι λιγότερο προφανές. Νομίζω ότι η απάντηση σ' αυτό το ερώτημα, όπως και σε τόσα άλλα, πρέπει ν' αναζητηθεί στο δημοψήφισμα του 2015 και την κωλοτούμπα του ΣΥΡΙΖΑ. Πολλά έχουν ειπωθεί και γραφτεί, και θα συνεχίσουν να λέγονται και να γράφονται, για το τί έγινε τότε, για το κατά πόσο υπήρχαν άλλες επιλογές, για το κατά πόσο η διακυβέρνηση του ΣΥΡΙΖΑ υπήρξε εθνοσωτήρια ή ολέθρια. Όποια όμως άποψη κι αν έχει κανείς για τα **γεγονότα**, δεν μπορεί να υπάρξει καμιά αμφιβολία για την **ιδεολογική επίδραση των γεγονότων**. Από ιδεολογική σκοπιά το 2015 υπήρξε πανωλεθρία για τις ιδέες της ελληνικής αριστεράς, όλων των αποχρώσεων. Εκατομμύρια ψηφοφόροι σχημάτισαν, κατά πάσα πιθανότητα για το υπόλοιπο της ζωής τους, την πεποίθηση ότι αυτές οι ιδέες δεν είναι εφαρμόσιμες. **Κατά μια έννοια ο Τσίπρας έκανε άθελά του στην Ελλάδα ότι η Θάτσερ στην Αγγλία: έπεισε τον κόσμο ότι δεν υπάρχει εναλλακτική**. Εικοσιπέντε χρόνια ευρωπαϊκής εκλογικής ιστορίας όμως μας έχουν δείξει ότι όταν οι πολίτες πιστεύουν ότι δεν υπάρχει εναλλακτική στο τωρινό μοντέλο νεοφιλελεύθερου καπιταλισμού δεν αποσύρονται ήσυχα αφήνοντας να κυβερνάνε ανεμπόδιστα οι τεχνοκράτες, παρά εκφράζουν την δυσαρέσκειά τους σε ιδεολογικά πλαίσια άλλα απ' το παραδοσιακό δίπολο σοσιαλισμός-καπιταλισμός: τον εθνοφυλετισμό και τους πολιτισμικούς πολέμους, απ' τα οποία επωφελείται η ακροδεξιά, ή μια ηθικολογική καταγγελία της διαφθοράς, απ' την οποία όχι σπάνια επωφελείται πάλι η ακροδεξιά, αλλά και περσόνες χωρίς συγκεκριμένο πρόγραμμα ή ιδεολογία, αυτό λειτουργεί υπέρ τους, αλλά επιδέξια μιντιακή παρουσία. Αυτό συμβαίνει τώρα κι εδώ.

Για να λειτουργήσει ομαλά η αστική δημοκρατία πρέπει οι πολίτες να μπορούν να επιλέξουν όχι μόνο μεταξύ διαφορετικών κυβερνήσεων, αλλά και κυβερνητικών πολιτικών. Με άλλα λόγια να αισθάνονται ότι αντιπροσωπεύονται. Αυτή η διαδικασία νομιμοποιεί την εκάστοτε κυβέρνηση, ακόμα και όταν εκφράζει τα συμφέροντα μιας μειοψηφίας, και μετριάξει τις αντιδράσεις. Οι διαδηλώσεις για τα Τέμπη της 28 Φλεβάρη φανέρωσαν ότι αυτή η διαδικασία δεν δουλεύει πια. Οι αιτίες γι' αυτό πρέπει ν' αναζητηθούν όχι μόνο στην ταξική πολιτική και το χειρισμό των Τεμπών της κυβέρνησης, αλλά σ' ολόκληρη την προηγούμενη δεκαετία. Στην Ελλάδα το παλιό έχει πεθάνει και το καινούργιο πέθανε στην γέννα. Απ' τα παραδοσιακά κυβερνητικά κόμματα της Μεταπολίτευσης μόνο η ΝΔ μένει, χωρίς όμως να εκφράζει πάνω απ' το ένα τέταρτο του πληθυσμού. Αλλά για τα υπόλοιπα τρία τέταρτα δεν υπάρχει καμιά εναλλακτική: τα υφιστάμενα κόμματα δεν μπορούν να παίξουν τον ρόλο της αξιωματικής αντιπολίτευσης και δεν έχει απομείνει κανένα ιδεολογικό πλαίσιο μέσα στο οποίο να αρθρωθεί μια άλλη κυβερνητική πολιτική. Το αίτημα για δικαιοσύνη προφανώς δεν αρκεί· κανένα

δικαστήριο στον κόσμο δεν έλυσε ποτέ μια κρίση αντιπροσώπευσης.

Η ελληνική δημοκρατία βέβαια δεν πρόκειται να καταρρεύσει άμεσα, αλλά όσο το αδιέξοδο παρατείνεται τόσο οι ελίτ θα μπαίνουν στον πειρασμό να το λύσουν καταφεύγοντας σε αντιδημοκρατικές πρακτικές και τόσο ο λαός να ψηφίσει ανθρώπους που θα υποσχεθούν να λύσουν τα προβλήματα της δημοκρατίας, που στο μεταξύ θα φαντάζει στα μάτια του συνώνυμο της διαφθοράς και των κομματικών παιχνιδιών, καταργώντας την.